

חברת נר מיכאל

לימוד התורה

השיעור המיוחד
מאת הגאון הגדול
רבי מיכל שורקין שליט"א
בענין חיוב נשים
בלימוד תורה כאנשים

כי הם חיים
LIVING WITH TORAH

כסלו תשע"ט • ג'.

כל הזכויות שמורות

ירצא לאור ע"י:

Yeshivas
Toras
Moshe
ישיבת
תורה
ומצוות
בני ברק

1412 East 7th street
Brooklyn, NY 11230

Tel: (718) 336 - 1770

Fax: (718) 336 -1799

americafriends@torasmoshe.org

www.torasmoshe.org

ז"ל

Tel - (212) 561- 5766

admin@nermichoel.org

www.nermichoel.org

עיצוב כריכה ושער:

המעצב

0527-140-139 • איתמר נתן

Yeshivas Toras Moshe Dinner, November 2018

שיעורו של הגאון הגדול
רבי מיכל שורקין שליט"א
בענין
חיוב נשים בלימוד תורה כאנשים

מראי מקומות:

page 5

נשים מבדכות ברכות התורה
שלחן ערוך או"ח סי' מ"ז סעיף יד, ט"ז ס"ק י, מג"א ס"ק יד

page 6

האם חייבות בלימוד התורה כאנשים
שו"ת שאגת אריה סי' ל"ה

page 7

לשון המשנה:
"אבל מלמד הוא את בניו ואת בנותיו מקדא"
גמרא נדרים לה: במשנה

page 8

מהו החיוב של אדם ללמד את בנו תורה
גמרא קידושין כט:

page 9

מה הפשט בדברי הגמ' "ואילו הכא מקדא לבד"
גמרא קידושין ל.

page 10

ברמב"ם הלכה א' מבואר שנשים פטורות מתלמוד תורה.
ברמב"ם הלכה ב' מבואר שחייב ללמד את בנו כל התורה (לא דק מקדא)
רמב"ם פ"א הל' תלמוד תורה הל' א-ב 10

page 11

ברמב"ם הלכה ד' מבואר שצריך לשכור מלמד לבנו גם לשאר כל התורה
בהלכה ז' מבואר שיש דין שכר רק לגבי מקרא
רמב"ם פ"א הל' תלמוד תורה הל' ג-ז

page 13

דין כפייה על האב לשכור לבנו מלמד
שלחן ערוך יו"ד סי' רמ"ה סעיף ד, ביאור הגר"א ס"ק ט

page 15

גדר חיוב האב ללמד בנו תורה שבכתב
מאורי קידושין ל. ד"ה אין האב חייב בלימוד תורת הבן

page 16

תפקיד של לוי – ללמד דרך ה' ולשמור מצות אברהם
רמב"ם פ"א הל' עבודה זרה הל' ג

page 17

הבדלת שבט לוי
רמב"ם פי"ג הל' שמיטה ויובל הל' יב-יג

page 18

איסור מלאכה אחרת של מלמד תינוקות
רמב"ם פ"ב הל' תלמוד תורה הל' ג

page 19

האם תורתו אומנותו הוא רק ליחידי סגולה
משנה ברורה סי' קנ"ו, וביאור הלכה שם

האם חייבות בלימוד התורה כאנשים

שו"ת שאנת אריה סי' ל"ה

שיאנת

דיני ספר תורה סימן לה

אריה

רמה

ואין להביא ראייה לדברי הרמב"ם מהא דאמר בפרק השולח (גיטין דף מה:) ס"ת תפילין ומזוזות שכתבן מין עכו"ם ועבד אשה וקטן כותי וישראל מומר פסולין, שנאמר וקשרתם וכתבתם כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה. והשתא הא דתפילין שכתבו נשים ועבדים פסולין א"ש, דהא אינן בקשירה דמ"ע שהז"ג הוא, אי משום דלילה לאו זמן תפילין, א"נ שבת וי"ט לאו זמן תפילין כמו שפירש"י. אבל לענין ס"ת אס"ד דנשים חייבות בכתיבת ס"ת וה"נ עבדים, דהא גמרינן לה לה מאשה לכל מילי כדאמרין בכ"מ, מנלן דפסולין לכתיבה. דאין לנו ללמוד מתפילין שפסולין לכתוב, דשאי תפילין שאינן במצות הנחתן, אבל במצות ס"ת הא מצווין עליה. דבשלמא אינך דקא חשיב להו דפסולין לכתוב, אי משום שאינן בקשירה, אי משום דאין מצווין עליה כמו נכרי וקטן, ואי משום דאין מקיימין מצותה כמו מין וחביריו. י"ל דילפינן לס"ת מתפילין דכמו דאין ראויין לכתוב תפילין מהיקשא דוקשרתם וכתבתם, ה"נ אינן ראויין לכתוב ס"ת מה"ט גופיה, אי משום שפטורין ממצותה או מפני שאין מקיימין אותה, אבל לענין נשים ועבדים אין לנו ללמוד ס"ת מתפילין, דשאי הכא שאינן בקשירה

לעצמו, ואם א"א לו לכותבו צריך שיקנהו, או ישכור מי [ש]יכתבהו לו, והוא אמרו כתבו לכם את השירה הזאת, ואין מותר לכתוב אותה פרשיות פרשיות, כי רצה באמרו את השירה כל התורה שכוללת זאת השירה, ע"כ. ואחר תשלום מנין מ"ע, חשיב מ"ע שאין הנשים חייבות בה, וכתב הלכה י"ח, ואין הנשים חייבות בהן², ע"כ. וזו תימה מנין לו זאת. ואפילו לפי מה דמשמע לכאורה מדברי הרא"ש דעיקר מצות כתיבת ס"ת הוא משום כדי ללמוד בה וכמ"ש לקמן

בסי' שאח"ז. מ"מ הא כתבו רבוותא דנשים מברכות בה"ת הואיל וחייבות ללמוד מצות הנוהגות בהן, וכמש"כ הב"י באו"ח סוף סימן מ"ז בשם הסמ"ג. ואי משום שאינן חייבות בהרבה מצות כגון מ"ע שהז"ג וכיוצא בהן, א"כ יכולנו לפטור את כל העולם כולו מדין מצות כתיבת ס"ת, שהרי הרבה מצות שאינן נוהג ביהודה אלא בכהנים ואפילו בכהן הדיוט אינו נוהג הרבה מצות אלא בכ"ג לבד. והרבה מהם מצות המלך ואינן נוהג בכל אדם. אע"כ הא לאו מילתא היא. א"כ ה"נ אין לנו טעם לפטור את הנשים ממצוה זו. וכ"ש למש"כ שם דאין מצות כתיבת ס"ת תלוי כלל במצות ת"ת, דאין לנו ראייה מדנשים פטורין מת"ת שיהא פטורין מכתיבת ס"ת:

ע. בערוך השלחן (יו"ד סי' ער סעיף ה) כתב וז"ל: ואני תמה בזה, דאדרבא מהרמב"ם מבואר להדיא דנשים חייבות בה, שהרי בפנים במניין המצות בכל מצוה שאינן חייבות כותב להדיא ומצוה זו אין הנשים חייבות בה, ובמצוה זו לא כתב כן, ע"ש, שמע מינה שחייבות, ובהציוני אותיות שבסוף העשין, נפלו טעות רבות, שכתב שיש ששים מצות הנוהגות בזמנה³, ואין שם ס'. וכתב דבי"ד נשים פטורות, ואין שם אלא י"ב, ע"ש. ולפמ"ש גם דרך י"ח טעות הוא וחסר ג', והאמת כן הוא שחסר בשם מצוה ל"ז בטומאת קרובים בכהנים שאין הנשים חייבות, ומצוה פ' מפדיון הבן שאין הנשים חייבות, ומצוה רט"ו למול את הבן שאין הנשים חייבות. וכולן בביאור הרמב"ם בפנים, ובסופו בהציונים לא נמצאו, ע"ש, ולפ"ז אדרבא ראייה דגם הרמב"ם ס"ל כן. ויש מהגדולים שנמשכו אחרי דברי השאג"א, וכתבו כן שהרמב"ם כתב שאין הנשים חייבות בכתיבת ס"ת, וטעות הוא כמו שבררנו בס"ד. אך הרא"ה בחנוך כתב, דנשים פטורות ע"ש, עכ"ל הערוך השלחן. וראה עוד בש"ך יו"ד (סי' רפא ס"ק ה).

גמרא נדרים לה: במשנה

לה: ר"ן

מתני' *ותורם את

תורה אור השלם
 1. אור תורת דוד ואשר
 חבא עמך וסבכת ורע
 2. והסבכת למי' אור
 3. עילוי' ויורדך מספר
 4. וידיה אור תורת
 5. ויורד אור לקדוה
 6. ויורד ב'

קעניד אלל נשאר ק

והזרועות יוולדו ובכולהו כתיב חרות וקרי להו ממוסרי כפרה משום
שאסורין ליבם למקדש ולאכול בקדשים עד שיביאו כפרתן ואפי' כיון
לאין קרבנן נה' לכפרה אין לזריבין דעת אכל כל זריבין כפרה על
הטוב לזריבין דעת: שנאמר ואם תורם כובב בין גדול בין קטן.

[illegible][illegible]

טל	חזן
4	1

[illegible]

רע"י

[illegible]

(י) גם' לתנן ומקריב וס'

לחמי דין הרי הא קא
הני לים: (ג) רש"י ד"ס
ג' בני וכו' ונשים נמי
מביא וכו' שאין להם דעת
ואהרן נמי ג"כ כלומר
לא לדעתן: (ג) בא"ר לא
ע' המורה הס"ד:
(ד) ר"ה אלא וכו' הרי נמי
י' מהאי קרא הס"ד
ותיבת נמי נחמק:

ת"י ת"ח וטלסר

ד'רש דמאות ובר. עין
ה' דף כח ע"א ונעור
בן ש' ד"ה ונעור:
ה' אבניא לחו ובר.
שתי' או מבריתא.
עין לקמן דף ע"ב
ה' ברין ד"ה ולענין:
ה' משמעות במקד ובר
שנה שתי' עין במד
ה' חז' למסכת נדה דף
ע"ב ד"ה דע דמסקין:

תני' ומקריבין

יני ובין וקני וזרת
הן שהדיר את ישראל
באה חמט יטול להקריב
דנמותי וז חסמ מביאין
מי חורין אז שני בני יונה
זס טהרתם וכן יולדת
יונה: וחורש תחומתו.
גמ' חפרש לה: גמ'
לא מחוסר כפרה שאני.
לא כעין דעת הלך לאו

[illegible]

גמרא קידושין כט:

כמ:

[illegible][illegible]

שאלה
 מצוה לפרוץ, חסד
 משתבחים, ששכר נקב
 יאמר שלול ראובן ויש
 יתר ראובן לפרוץ חסד
 [חזק] לפרוץ חסד.
 [חזק] לפרוץ חסד.
 שאלו בידו כדא לול ויהיה
 וישתבחו כלו ויהיה
 הראש, לפרוץ חסד ויש
 ששכר לכולן לפרוץ חסד
 מצוה להוציא הרון.
 מצוה לפרוץ חסד
 שידרו ויבטחצו די
 יחד בו מפי שרא
 מצוה שאיה עזרת.
 ותכלה כחזק ויהיה ויש
 ררם כחזקתו ששכר
 אכל [מפי הכמרים דה"ד].
 מכל כחזקתו ששכר
 ייה לוי יהיה דשכר
 כחזק. ששכר חסד
 דשכר מפי עזר חסד
 עזרת כחזק לפרוץ
 חסד. ויאזרו בו כחזק
 ששכר חסד.
 חסד.

[illegible]

יראו פני ריקם
 חמשה בנים מחמשה
 כולן ח"ל כל כבוד
 כפטר רחם תלא רחמם
 כבוד כבוד מנצחלה מה
 כאן ראשית אותו
 מגלן דרתיים ולמדת
 ודיכא דלא אמריה
 למיגמר נפשה דרתיים
 דלא מתייבשה דרתיים
 הכל שמצווה ללמוד מ
 מצווה ללמוד אותו
 ודלא מחייבה אותו
 וללמוד כל שאחרים
 מצווין ללמוד ואלו
 דאמר קרא ולמדת
 וכו' ללמוד וזאת קודם
 מתקיים בידו בנו קוד
 שדרה אבהו לקמה
 א"ל הוא עדיפא מיני
 הוה הנוא מוקי בי
 מיתוקי אמר להו לא

ה' ע"ב בהרח"ה
ברוך נהר דר רישא
ללמוד תורה ולישא
כלא אשה ישא אשה
הלכה נרשא אשה ואח
בתורה וליא פליג
ברב המנוס דארס
חזיה דלא פריד
אודריתו לאפה מי
הונא למעמיה דאמר
בעביה סלקא דעתך
וכן תנא דר' י
ישא אשה ביון וישא
ה' עדיפא מחבר

עצמו מתגבר עליו. הא לן. מ"י בכל שהולכים חזן לעירם ללמוד תורה אין צרכי הכית מוטל על. ומסתברא דהכי פירושא, הא לן שיצגנו מתגבר עלינו, הא לזו שמתוך שהם חפצים בתורה שפולד ראשו וישו ריד וינסה ה חלוקה לפדות ראשו רנו ונוי רחום דא נאסיל חנוני' רומ' רחם

כל היבא. להיות ליה נכסי אלא ה' סלעים: ככפונה בשער דמיא. ובפסדיון עמלו היה מחייב קודם שיעבד קרקעותיו ויערוף את הלקוחות הילכך בחמש בני חרי דליבא פריך לבריה דאין זה אגבה^(ה) שהרי מלות בנו עליו יותר ממלות: ואילן כסן ועריץ.

לקוחות על פדיון עמלו: ולא כדכונס
כפשו דמי. ואילו גובה מתאפשר:
בשטר ולמדנס. וכלל לחתמה:
בשטר אחות ומתנסם בשטותם
(דרכם ה): דלג מיתנסם ללמד את
כנס דכמי ולמדנס את כניסם את
ר' חסדא: למיתנסם ולקויטנסו
ר' חסדא: למיתנסם חסדא:
היס בנו ור'ו. והכס רואה שללית
שמתנו ואין לו סיפוס כנסים שיתלד
שניסם ילמדנו בני עירובא חסדא:
מחוקת וספיקט: היס בני דכנס דחמד
למי חסדא: היס חסדא: לרס חסדא
כדחו ילין כניס המדרס ומתקן
שכדו יפסח על נס היכוס את
המקום: כס: לין חסדא: חסדא:
כמנעל דכנס רשוי: חסדא על שבע
גולגולת: לרס חסדא: חסדא:
חסדא ומתפלל על אותו מוק חסדא
ר' חסדא: ספיקט: כנסתא חסדא:
כס על נס חסדא: לרס חסדא: חסדא:
וגרנס משמות המנסל כס: ומתקן

שומעו עתה קול מן המלך חזקו ויחזקו
עמלם עתה קול מן המלך חזקו ויחזקו
ההוא ויחזקו ויחזקו ויחזקו ויחזקו
לפ. ונני איהו המלך המלך המלך
קול מן המלך חזקו ויחזקו ויחזקו
עלי ויחזקו ויחזקו ויחזקו ויחזקו
המלך: דלך חזקו ויחזקו ויחזקו
השומעין סביר רעיון למסות ראש:
הוא

ציון ללמוד מצוה ללמד את עצמו וכל שאין אחרים ללמד את עצמו ומגן ישאין אחרים מצוין ללמדה אותם א' בונים ולא בנותים ח' ה' הוא ללמוד לבנו ר' יהודה אומר א"ם בני זרין מומולח ותלמודו יקבץ כי דא דרב יקבץ בריה דרב אמא בר עקב דאביי כי אתא חזיה ריהל הוה מיחדין שמעיה טוב את דאזיל אנא שמע אביי דקא הוה אתי ובגן דאביי דכי הוה עיילי בתרין אפי' בימא אוי ליתבי איש אשואפא אפשר מלחליש נישא נגן אדימי ליה כתנינא דשבעה רישותיה כריעה

מִרְיָם הָיְתָה לְחֵן אֶת יְהוָה אֵלֶּיָּהּ אִתְּחַדְּשׁ נִשְׁאָה כְּכִנְיָתָהּ ^איִתְּחַדְּשׁ
אִשְׁתָּה לְיִלְמֹד תּוֹרָה וְאִתְּחַדְּשׁ יִשְׂאָה אִתָּהּ וְאִם אִתָּה לֹא
יִתְּחַדְּשׁ לְיִלְמֹד תּוֹרָה ^באִתְּחַדְּשׁ רַב יְהוּדָה וְאִם שְׂמַיְלָה
יִתְּחַדְּשׁ לְיִלְמֹד תּוֹרָה ר' יוֹחָנָן אִמְרַי רִיחִיָּים בְּצוּרָו יַעֲסֻק
לֵן וְהָאֵל הָלֹךְ מִשְׁתַּבֵּחַ לֵיהּ רַב חֲסִידָא לְדִבְרֵי כִי אֲתָא
דְּרֹל הוּא אִלֵּל כְּשִׁיבָא לִידָךְ הִבְיָאוּ לֵיהּ כִי אֲתָא
לֵךְ מֵאֵי מַעֲמָל אֵל פְּרִיטָא מִדְּרָא אִלֵּל דְּלֵא נִסְבִּינָא
הָאֵל חוּי דְּלֵא חוּיָת לְהוּ לֵאפִי עַד דְּנִסְבִּינָא רַב
בְּעִישִׁים שְׁנֵי וְלֵא נִשְׂא אִשְׁתָּה כֹל יְמֵי בְּעִישִׁיהּ
יִתְּחַדְּשׁ אִתָּא כֹל יְמֵי בְּקִדְּוָה בְּעִישִׁיהּ אִמְרַי רַב
יִתְּחַדְּשׁ עַד כִּי שְׁנֵי יוֹשֵׁב הִקְדִּיחָהּ וּמִצְפֵּה לֵאדָם מְתֵי
כִי וְלֵא נִשְׂא אִמְרַי תִּפְחַ עֲצוּמְתֵיהּ אִמְרַי רַב חֲסִידָא
יִדְּנִסְבִּינָא כְּשִׁיתִּסֵּר וְאִי הוּא נִסְבִּינָא בְּאִרְכִּיסָר
הוּא

גל וכן מצינו בפ"ק דשבת (דף ט:) גבי מאימתי התחלת אכילה רב אמר
משיטול

עליהם הילכך ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, אבל בני ארץ ישראל שלומדים תורה במקומם וכן יצונו מתגבר עליהם. והשתא לא מליגי שמואל ורי יותנן עם הברייחא. וכן נראה מפי' הר"ם

מסורת הש"ס

[illegible]

נורה אור השלם

1. ופטר חמור תפדה
בשה ואם לא תפדה
וערפתו כל בבור בנין
תפדה ולא יקאו פני
ריקם: שמות לו ב
2. ולמדתם אתם את
נניכם לדבר עם בשבת
בביתך ובלכתך בדרך
ובשכבך ובקומך:
דברים יא יט

הגהות הב"ח

(ה) יִשְׂרָאֵל דְּרִיב כִּסְמוֹנִי
וְכִי דַלִּין זֶה לֹאנִי
לְלִקְרוֹחוֹת שְׂהִי: (ג) דְּרִיב
דְּלֵא מִיחִיבֵיהּ וְכִי וְלִמְדָּם
אַתְּ בְּנִימֵם קָרִי בִּי
וְלִמְדָּם וְכִי לְלִמּוֹד
אֲחֵרִים הִסְדֵּד וְלִמְכֵּי מִי
הוּא הַלֵּךְ: (ג) תִּיבִי דְּרִיב
וְאִזֵּל וְכִי וְיִלְמְדוּ לוֹ פִּדָּה
וְכִי וְיִלְמְדוּ לוֹ אִזֵּל:

מוסף תוספות

א. בתום הראש איתא
וכח יומי נמי דקמרא
י"ח יודע נהי קודמ
מנצח על אבוי וזה
אמרן דלרע מצוה
דגמרי עדיפא אלא ודאי
שמצטו על אבוי
ויסר הכהן לבנות פרו
עצמו מנכסי שיערב
אבוי ודע מהרשיא
על דשיי ר"ה מכתובין.
ב. מההא דרבי אבהו.
ג. ומוכינ נשוא
הש אנה יתלימ ללמוד
כעיס ממי שצריכי.
ד. לטות אתר פתחא.
ה. (עי' מהרש"א.) ו' רש
הה ספק ללמוד אתר
שנשא וזה ולי עזריכי
לטרות כתר מזנש. פ.

אם ישאו אשה תחלה צרכי
 (מהל' ת"ת ה"ה).

גמרא קידושין ל.

(א) [לקמן פא.] סוכה לח.
(ב) [לפיל ט: ע:] (ג) [בדרשות
פא: ע"ש] פסיקתא פרשה
והחמץ. (ד) [בכתי"י:
מדרש. ובלקמן.] (ה) ע"י
(ו) [ע:] [חדוש גדול כי
בכל חודש וכן בתפוסים
בדיוקים כפי' לו פ"י ח'
סוף פסוק ו' ויאמרו לו כי
נדש על נדו פ"י החורה
בפסוקים.] (ז) [בכתי"י

[illegible]

(א) רש"י ד"ה גמ' ז"ל
קודם ד"ה לפיכך:

[א] חסר הנאלי וד"ה כו'
כ"ל:

חנוך לצער על פי
דרכו, לפי מה שחלמה

אמור

עין משפט
נר מצוה

תורה אור השלם
 1. וְהָיָה לְנֶעַר עַל פִּי דְרָבּוֹ
 גַּם כִּי יִזְקֶן לֹא יִסְאוֹ
 מִמֶּנּוּ: מְשִׁילִי כֹ כֹ
 2. וּלְמַדְתֶּם אֹתָם אֶת
 בְּנֵיכֶם לְדַרְבֵּן בָּם בַּשְּׁבִיחַ
 בְּיָמֶיךָ וּבְלַחְתֶּךָ בְּדֶרֶךְ
 וּבְשֹׁכֶכֶךָ וּבִקְצֶיךָ:

7. והתנעלה ואת הנחש
לא יגלה והסגור הבוקר
את הנחש שכעת ימים
שנית; ויקרא יג לג
8. יכרסמנה חזיר משיב
וחזי שדי ירענה;
תהלים פ יד
9. והוא רחום יספר שון

מוסף תוספות

א. ואמר התם לא פליגי
הא לן הא להו. תוס' שבה
ט. ב. ולשון ליומי דחקו
לפרש כן. תוס' ע"ז יט;
ג. פסוקי התמיד ומשנת
איהו מקומן ובריתא
דרבי ישמעאל. תוס' שם.
ד. ובו אנו יוצאים ידי
חובותינו. תוס' הרא"ש.

י צור לא תתן מבשול נזיקרא

[illegible]

דימים שמונה ¹⁵תנו רבנן ושנתם
לו אלא אמור לו מיד ¹⁷שנאמר
אמור

ללומר הכהו דרך תוכחה, והא דאמרינן (מג"ק יז, א) לפני

סור ממנה. ואית דמפרש ידך ממש, כ

דגמון אסמיה מנסרעין לה ומתרעין אינהו הו כקאי בחסרות וסרות, ש"מ לעין אלויות איתמר (שבת מט.).

ברמב"ם הלכה א' מבואר שגשג פטורות מתלמוד תורה. ברמב"ם הלכה ב' מבואר שחייב ללמוד את בנו כל התורה (לא רק מקרא) רמב"ם פ"א הל' תלמוד תורה הל' א-ב

35 יח כסף משנה

נחמס גור דין וכו'. משנה כסף פ"ג דערסין (דף ט"ו):
ז הנוקם מחבירו וכו' כיצד היא אמר לו חבירו השאילני קרדומך וכו' עד סוף הפירק. כ"כ פ' קדושים וזריש פרק שני דיומא (דף כ"ג): ומה שכתב אלא ראו לו לאדם להיות מעביר על מדותיו. כפ"ק דרי"ה (דף ט"ו):

מרע. הלכות דעות פ"ז

והלכותיו יוחר: ו כל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור לדור בשכונתם וכל שכן לישב עמהם ולשמוע דבריהם. ולא נחתם גור דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע לבד: ז "הנוקם מחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תקום. וע"פ שאינו לוקח עליו דעה רעה היא עד מאד. אלא "ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שחלל אצל המכונים דברי הכל והבאי ואיני כד' לנקום עליהם. כיצד היא הנקימה אמר

תלמוד לית בה משום לשנא נישא מ"ט חנך מנחל אית ליה. וכחכ רבינו והוא שלא יתכין וכו', כלומר שזה שהתירו ימיו שאלם יבא במקרה לזכר בענין איתו אסור לאומרו אכל לא שיתכין לגלות הדבר וימה, ולא הו"ל רבינו לפרש שאלם האומר ההדס מלגלגו שהם אסורים לגלותו דהא איתן שם טענת חנך וכו' שכל אחד יסיר מלגלוג סודו: ומה שכתב ולא

לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתי ממך הרי זה נוקם. אלא כשיבוא לו לשאול יתן בלב שלם ולא יגמול לו כאשר גמלו וכן כל כיוצא באלו. וכן אמר דוד ברעותיו הטובות אם נמלתי שולמי רע ואחלצה וגו': ז' זיבן כל הנוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה שנאמר ולא תטור את בני עמך. כיצד היא הנטירה, ראובן שאמר לשמעון השכיר לי בית זה או השאילני שור זה ולא רצה שמעון. לימים בא שמעון לראובן לשאול ממנו או לשכור ממנו ואמר לו ראובן הא לך הריני משאילך ואיני כמותך לא אשלם לך כמעשיך. העושה כזה עובר בלא תטור, אלא ימחה הדבר מלבו ולא ימרגו. שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזכרו שאלם לנקום. לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העון מלבו ויזכרו כלל. וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה יישוב הארץ ומשאלם ומתנם של בני אדם זה עם זה:

הלכות תלמוד תורה

יש בכללן. שתי מצוות עשה. וזהו פסמן:

(א) ללמוד תורה. (ב) לכבד מלמדיה ויודעיה:

וביאר שתי מצוות אלו בפרקים אלו:

כסף משנה

ולא בנו וכן בנו בלבד וכו' מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך וכו'. כספרי: אם כן למח נצטווה וכו'. כוונת רבינו לתח שני הדלים בין בנו לבן חבירו, אחד דבנו קודם, שני דבנו חייב לטור לו מלמד אם הוא אלו יוכל אצל בן חבירו אלו חייב לטור לו מלמד דקודם נטורה גופי נמחיש אצל כל בהוצאת ממנו. ואפשר לדעת רבינו גם לבן בנו חייב לטור לו מלמד. וכן בן בנו ז"ל פשוט דקודם לבן חבירו דנקט בן בנו וי"ה לבן בן בנו ולא ה"מ למכבד ויודעיהם לומר דה"ל בניה בכלל. אצל הא מפקסא לי אי בן בנו קודם לבן חבירו דאפשר דאין קודם לבן חבירו אלא היס דנמחיש בלבו אצל בני בנו דליכא למימר הכי לא:

פרק ראשון

נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה. אבל קטן אביו חייב [א] ללמדו תורה. שנאמר ולמדתם אותם את בניכם [ב] לדבר בהם. ואין האשה חייבת ללמד את בנו שכל החייב לתלמוד חייב ללמד: ב' יכשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. ולא בנו וכן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מיישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינם בניו. שנאמר ושננתם לבניך מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך שהתלמידים קרויין בנים שנאמר ויצאו בני הנביאים. אם כן למה נצטוו על בנו ועל בן בנו. להקדים בנו לבן בנו חבירו: ודחיב

כסף משנה

פ"א א נשים ועבדים וכו'. פ"ק דקדושין [כ"ע]. אמרין דאין אדם חייב ללמד את בנו מורה מדכחיז ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנוסכס. ובסוף פ"ג שם דכטובות [כ"ב]. אמרין דאסור שילמד את עבדו מורה. ואמרין מו כפ"ק דקדושין דמדכחיז ולמדתם אותם את בניכם וכחייב נדוכתא אחריתא ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וליפסין שכל שאתם מנזרים ללמדו מנזרו ללמד עמלו וכל שאין אחרים מנזרין ללמדו אלו מנזרו ללמד עמלו: ואין האשה חייבת וכו'. תנא דכספרי: ב' כשם שחייב אדם ללמד את בנו וכו'. שם ברייתא וימחל דרינ"ל ודל"ל כספרי ברייתא דפטר מלמד את בן בנו:

חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. ולא בנו וכן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מיישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינם בניו. שנאמר ושננתם לבניך מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך שהתלמידים קרויין בנים שנאמר ויצאו בני הנביאים. אם כן למה נצטוו על בנו ועל בן בנו. להקדים בנו לבן בנו חבירו: ודחיב

א סמ"ג לאין י"ח: ב סמ"ג לאין י"ב: ב' לול הגזול מ"ב. סמ"ג עש"י י"ב. עור יו"ד סימן רמ"ה רמ"ז: ד קדושין ל'. סמ"ג שם. עור יו"ד שם:

לחם משנה

פ"א א אבל קטן וכו'. סוף פ' לול הגזול קטן שהוא יודע לדבר אצלו מלמדו מורה מלי מורה מורה וזה לנו וכו':

ב' כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. שם (דף ג'). ברייתא אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין מ"ל ויודעיהם וגו': ולא בנו וכן בנו וכו'. ברייתא כספרי פרשת ואחשבה. ומה שאמר ח"כ למה נצטוו כו' זה איתו שני ברייתא ואולי מלא רבינו כמקום אחר. ובפ"ק דקדושין (דף ג'). אמרין דהס עד היכן חייב אדם ללמד את בנו מורה אמר רב יהודה אמר שמואל כגון וזולין בן דן שלמדו אצלו אצלו וכו' ולא כזולין בן דן דאילו דהס מקרא ומשנה וכו' ואילו דהס מקרא לבד, ע"כ. ולפי הירושין משמע דשאלו בברייתא עד היכן ר"ל עד כמה דורות ואמרו עד אבי אביו והשתא קשה דהרי כמה רבין ויהא ברייתא כספרי דאפילו לתלמידים חייב ללמד ולא נאמר בנו וכן בנו אלא להקדים וכו'

מגילת עזר

ז ח הנוקם מחבירו עד הסוף. כספרי (קדושין פ"ד) וימחל פקד נאשנה (דף כ"ג): פ"א א ב' נשים ועבדים פטורים מ"ה עד ויודעיהם. כל פ"ק דקדושין (דף כ"ב): ב' ב' ולא בנו וכן בנו עד אלא כמס. הלל כספרי:

א [א] כתב מר"ם וצ"ל דבייפין ליה ללמדו או לטורו למה מוטרים דמא שאל הא עשה דולמדתם אותם את בניכם משאר עשה דבייפין לקיים כנו עשה דטובה וכן למאן דאמר וכשם שאב חייב בבנו למיור דכופין אותו לקיים הכי נמי בייפין ליה ללמדו תורה וכוין דהא מילתא חובה הוה ליה כשאר בעל חוב ועברין ברא מילתא כנו שכתב רבינו האלפס בפרק הכותב אבל דוא אי מנעין לשוירי ליה ולאודועיה משדריין וטודיעין ליה כי הווא דאמר רתם הווא דרינא דאחיה ליה למיור לכבסי דלוח טמאי דלחבעה ללוח סלקה רב תננה ברה דרב יבא וכו' עד ובסודי דבר איש ערבין ביה וקיימא לן לא יתבע מן הערב תוליה ואי לא אפשר לשוירי לאודועיה עברין כרב תנמן ע"כ. כל זה כתב מר"ם רבינו וצ"ל, ע"כ: [ב] כרב יהודה דאמר מובלחין בן דן כ"י וכן בברייתא אחרת וכן פסקי כל רבתי ודלא כברייתא דפליגא, ע"כ:

רמב"ם פ"א הל' תלמוד תורה הל' ג-ז

36

ג. מ"י שלא למדו אביו וכו' פ"ק קידושין (דף כ"ט:ו') וכן אחת מוצא בכל מקום שהתלמוד קרום וכו' בקוף פ"ק קידושין ומצינו וכן איננו נזהר לי ויש לישב דה"ק טע"ם שלא לאו אביו חייב ללמוד את עצמו. ומעט שהוא מזהיר בכן שהרי מצינו בכל מקום קודם ההלכות למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ומאחר שהוא חייב לעשות חייב הוא ללמוד:

ד. היה רוצה ללמוד ויש לו בן וכו'.

ללמוד וכן ללמוד תורה וקדש (יט': ח"ר סוף
אומר אם בנו לגורו מהקדש לבנו בן קודמו
י' ה' דר' יעקב בריה דרב אחא ב' יעקב
דריה אבון לקמיה דאב"י י' אחא חויה דלא
מחדן מעתמהו אמר לי' אלא עדיפא מיני
חיב את ואיזיל אלא כלומר דהא עסקין בשארי
אמר מהם לערובו אחר ממונת עשרה. ופסק
רבנן כ' יהודה דהא ענד רב אחא עובדא
כחיה והקדש בנו לו י' ללא דלאו דלא

ללמוד

ומה נאמר ביום ביום ולא ביום אחד דלמא דהיה ביום אחד ומאי דקאמר ביום לומר דלביסח
בשכר ולא לאחר בשכר. לכן נראה עיקר דנו חייב ללמוד בשכר והוא מדרבנן כדפרישית
בשמיטה ליה לרבינו דהיה לכן דנו כיום הדבור בקהל ענין וכן בנין ח"י נדעושייתא חייב
גל דנו ועל כן דנו ומה אמר ח"כ למה נאמר וכו' ר"ל דלא חייב לו להאריך אלא כן בן
בבב דאמר דחייב בשכר ודלא ידענא ח"כ דנו:

[illegible][illegible]

ו' חז"ה לשבור ספר לבנו ללמוד ואינו חייב ללמד בן יבירו אלא בתנאי אביה
הוא ונחמתי תפוס. ומתיר"ק אי כבוד דמקדשן דיעו אי שכנת ומשעת אבי
להרבות"ם דלן דומות ליתו שר על מקדש"ק אי ללמוד שבכר. פ"ה אי להספיק
אז שכתב רבינו חייב לשבור אלא מדרבנן ואמרינן דלא אהיזק מדרבננא קסא מה
דקסא לו לרבינו אי לא נענוט על שו ועל גזו אי חולק הולכו גזו בן גזו
להשענו אלא ללמוד שכתב ואלא מה מדרבנן קסא דא דכתב מהר"ם לרבינו"ם
ללמוד ואי שבור לבנו מדרבנן דלא אהיזק אלא עסא על ומתעדי וזו עשירות אלא מדרבנן
אי"ב הכי קסא מחי ענא דא עסא של ולמדהא הא אז איתו אלא מדרבנן. ואפשר לי לומר
דחוקא מדרבנן ואלו לו לרבינו אלא מדרבנן פ"ה אי תוספ"ק (ד"ק). אמר כן ידועה מאד
בר דכס וכו' חותו איתו ליתו וכו' שבתלה מן שו לו איתו מלגדו מורה מן איתן לו
לא היה לו חותו מיה מאד דיות ולמדהא איתו ולקדשה איתו כלומר אהיזק ענא ענא
ללמוד אלו איתו יודע אלא כללתי אלא שבור איתו וקסא שיתו מלגדו מותרות
גירוסאלי וכו' דתשעת רבנא התקנה איתו ללמוד חותו שבכר. ודברי מהר"ם אפשר עניו
כ"ס כהכאז יודע ללמוד כיספני לוי שילמד ואי שבור שיתו חותו יודע הוי מוטע עליו
ההמש' ולכן כיספני לוי שילמד ואי שבור כלל אלו איתו יודע ללמוד לא כיספני לוי שבור
שיתו דלאן עניו מוטע ההמש' דשכירות איתו מדרבנן דשבתהו. ונראה לי לומר דמדרבנן
ואפשר"ם לו דעניו חתן לו לרבינו ענן גזו חייב לו ללמוד שכתב דלאן אז התקנה דיושעת
בן גמלא אלא נפרש דברי רבינו דלאן מדרבנן ואלו איתו חייב לו דוקא מלגדו שבור
איתו איתו ללמוד אלא כן חבירו איתו מדרבנן דה"ם בן גזו ללמוד אלא שבור ורשע' אלא
דוקא ולי' אז אפשר לומר דחוקא מדרבננא וקבעט דברי ההגהה ואלא קסא הקושיא ששקשמי
למדהא מחי לא נענוט על שו ועל גזו וכו'. ולי' אז מ"ם כבתרמא התקנה ידועה בן
גמלא"ם לי שיהיה בן גמלא"ם פ"ה שכתב ספר הכתוב. וי"מ"ם דמדרבנן דברי מהר"ם פ"ה
דקדושין דער חוק ללמוד שמתעב דלאן עניו ללמוד שכתב דלאן חתן חתן אלא שכתב
מחייב דכרשני. ודוק קסא דלאן עניו חייב ללמוד שכתב דלאן חתן חתן כ"ס כבתרמא פ"ה

[illegible][illegible][illegible]

מגדל עוז

[ג] וכן פסק רבינו שמוחה מתקנת יהושע בן נגלאל ואילך אם אינו יודע ללמדו בעצמו, נ"ל: ר' [ד] ר' יהודה אומר אם היה בני דורו וממולא בני קורם כדרכי אהא בר יעקב שדריה אבזה לקמיה דאבי' בו, ע"כ: † [ה] פליגי תתם איכא למאן דאמר שבר שימור איכא למאן דאמר שבר פיסוק טעמים ופרך למאן דאמר שבר שימור מ"מ לא אמר שבר

ג' ה' שלא למדו אביו וכו' עד ואחר כך ילמד מורה. הכל פ"ק דקדושין (דף ל"ג:) ו' אומות
מתהלך עד מעט מעט. שוף פרק ג' וכל הנוול מתסמך סוס: עד שיהא בן שש או בן שבע
ב' עד מיטות. זה נכחמות פרק נערה שנתפסה (ד' ז') א' היה מנהג המדינה עד ראה לנדה
אחס. פנים אין בין המדור (נדרים ל"א):

[illegible]

שכר פיסוק טעמים קסבר לא ניתן למושג מסיני להבי מותר ליקח שכר מהו, טבאן מדקן
גרסינן חקים ומשפטים אתם מלמדים כהנם ואי אתם מלמדים כהנם מקרא ותורנו, ע"כ:
לית חיוב לאגמורי משנה ותלמוד הלכות ואגרות: [1] אבל שכר בטלה מותר ליקח כדמשנ
וכן מושגנו בירושלמי פרק אין בין המידר: [2] וכתב הר"ש

ובשעות

בסוף משנה י' 37

ק"ה:.) ומזה סומן. כגון רב יוסף:
יא עד איתני חיוב ללמוד תורה וכו'
 וחייב לשלש זמן ללמוד.
 מימנא דרב ספלא פ"ק (קדקדק) (דף ל.)
יב בד"א בתחילת הלמוד וכו', זה דבר
 פשוט ללמנא דריק זמן רב מה
 שאין דריק ולמנא דמנא וזהו סומן השליש
 שאין משלשין:

א ב"מ דף ל"ג. סמ"ג עשין י"ב. טור יו"ד סי' רמ"ז:

וכל

70

גדר חיוב האב ללמד בנו תורה שבכתב

מאירי קדושין ל' ר"ה אין האב חייב בלימוד תורת הבן

177

קדושין

פרק ראשון

מאירי

אנא נסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארברסר הוה אמינא לשטנא גירא בעיניה¹, ומכל מקום כל שהגיע לעשרים ולא נשא אינו ניצל כל ימיו מהרהורין שהתמיד בהם אלא אם כן הוא מן היחידים.

(דף ל' א') לעולם יהא אדם נותן לב תמיד להשגיח על עניני הבנים ולהתמיד בתוכחתם בין גדולים בין קטנים, ומכל מקום הזמן הראוי להשתדל בתוכחת עד תכלית הוא משעה שהדעת מלבלב ויוצא עד שיעשה פרי והוא משתסרי² עד עשרים וארבע³, שקודם שתסר אין לו דעת כל כך לקבל ואחר עשרים וארבע אינו נשמע כל כך, מכל מקום תהא תוכחתו והדרכתו בזמנים אלו מומנת לו תמיד בענין הבן.

אין האב חייב בלמוד תורת הבן אלא תורה שבכתב⁴ עד שידע ענין המצות⁵ ויקיים אותם כראוי, ומכל מקום הוא חייב בעצמו להוסיף וללמוד כפי רוחב לבו וישוב דעתו.

ולעולם ישליש את ימיו בלמודו שליש בתורה⁶ ושליש במשנה ושליש בתלמוד ושאר מיני מחקר⁷ הראויים במה שהוא לומד⁸.

כשם שאדם חייב ללמד את בנו כך בבן בנו שנאמר⁹ והודעתם לבניך ולבני בניך, ועל זו שאלו עד היכן אדם חייב ללמד את בנו תורה, כלומר עד כמה מדורותיו, והוא משיבו כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו, כלומר שחייב אף בבן הבן או בבן הבת¹⁰ אם אין לו עור מצד האב, אף לענין שיעור הלמוד דוקא בתורה שבכתב כמו שביארנו¹¹, ובמקום אחר¹² התבאר שאף לאחרים חייב ללמוד שנאמר¹³ ושננתם לבניך, והתלמידים קרויים בנים כדכתוב¹⁴ ויצאו בני הנביאים, אלא שלבנו ובן בנו¹⁵ צריך להשתדל בלמודם אף בשכר¹⁶ ולאחרים אינו מצוה אלא שילמדם בחנם אם הוא יודע אבל לא לשכור להם מי שילמד וכן בנו קודם לבן בנו, ובן בנו לאחרים, ולעולם תהא מצוה זו חביבה לו עד שיוליך את בנו הוא בעצמו בבית הספר וירגילהו בקריאתו, וכבר העידו על ר' יהושע בן לוי דשרי ריסנא¹⁷ ארישיה וממטי ליה לינוקא לבי כנשתא, כלומר שהיה מניח על ראשו סדין גס שאינו ראוי לו לעטיפת הראש אלא שהיה עושה כן דרך נחץ שלא לילך בגליי הראש ולא המתין עד שיתעטף בסודרו מרוב מהירותו, ושאלוהו מאי כל האי, כלומר שאתה הולך בנחץ עד שלא נתעטפת כהגון לך, והשיבם מי זוטא מאי דכתוב¹⁸ יום אשר עמדת וכי, וכן ראוי להקרותו לפניו מה שלמד אתמול ולהוסיף עליו מעט והוא שאמרו עד דמקרי ליה ומוספא, כלומר ועוד תוספת מעט.

וכן ירגיל¹⁹ עצמו בלמוד עד שיהיו אפילו פרטים הדקים שבתורה סדורים לו,

(1) בגמ' שלנו „בעיניך“. (2) בגמ' שלנו לי' אלא או מט"ז עד כ"ב או מ"ח עד כ"ד. (3) אינו ברור לי ד"ל „עד שידע ענין המצות“ מורה רק תורה וכמו שס"ל לרש"י בסוגיין, „ותורה שבכתב“ י"ל כל התנ"ך וכמש"כ הרמב"ם הל' תלמוד תורה פ"א ה"ז וע' דרישה יו"ד רמ"ה. (4) בגמ' הגי' „במקרא“ והרמב"ם הל' תלמוד תורה פ"א ה"א כ', „בתורה שבכתב“. (5) ר"ל מיני מחקר דווקא שיש להם שייכות לידיעת התורה והרמב"ם שם לא כ' ד"ו. (6) דברים ד' ט'. (7) מרן בכ"מ הל' תלמוד תורה פ"א ה"ב מסופק אם בן בתו קודם לבן חבירו עיי"ש ובש"ך יו"ד רמ"ה סק"ה ורבינו פשיטא לי' שהוא כבן בנו ממש, וע' יבמות ס"ב ב' (ומ"ש בירושלמי יבמות פ"ו ה"ו ל"ז ב' ג"ל שרק לענין פ"ו אמרו כן), ותמוה לי שמרן והש"ך ז"ל לא הזכירו דברי גמ' הנ"ל. (8) לעיל ד"ה אין. (9) ספרי דברים ו' ז'. (10) דברים ו' ז'. (11) מלכים ב' ב' ג'. (12) ע' כ"מ הל' תלמוד תורה פ"א ה"ב שם שאפשר ש'רמב"ם ס"ל כן, ורבינו תנא דמסייע למהרש"ל ע' ש"ך יו"ד רמ"ה סק"א. (13) בגמ' „דשדי דיסנא“ בדלת. (14) דברים ד' י', ובגמ' שלנו הגירסא, „והודעתם לבניך וסמך לי' יום וכי“. (15) רבינו מפרש המשך הסוגיא לדלעיל ע' רש"י ד"ה לפיכך.

תפקיד של לוי – ללמד דרך ה' ולשמור מצות אברהם

רמב"ם פ"א הל' עבודה זרה הל' ג

בכף משנה

56

מדין. הלכות עבודת כוכבים פ"א פ"ב

בכף משנה

לארץ כנען. כח הרב"ז ומה אל וכו' עד שם אברהם וישיב ללוא ארץ עבר"ל מ"ש לפי שהיו מתחנכים מהם אלה עשה שהרי נמסר וכל מלכותו בפרהסיא היו עובדים הללו וכו' אלם היו מוכרים ללמים בחיות כמ"ס חז"ל שהיה מרח מוכר ללמים. ולענין החימה שממה יש לומר דמקורא לתלם אברהם היה בגלל וס' ועבר היו בלך כענין וס' לא שיר

פ"א ג וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בורא. כח הרב"ז ח"א יש אגדה וכו' מנין עק"ב עכ"ל. ואגדה זו היא ספ"ג דנדרים ג' ח"א. והגדה כתבו בס' הרמ"ק שאמר לקיים זה היה דבר של שנים היה כשהתחיל להשוות ולשוטט במחשבתו להכיר בוראו אלל כשהיה בן ארבעים השלים להכיר. ורבינו כתב העיקר שהוא גמר ההכרה דהיינו כשהיה בן ארבעים. וז"ל שהיה גורם ר' יוחנן ורבי מניא דלמרי מריוויו בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו ואלל בן מ"ח כמו שהוא בספרים: והיה מחלך וקורא וכו' עד שהגיע

העם שזו הצורה ממיכה ומרעיה וראוי לעבודה וליראה ממנה. ובהנהיגם אומרים להם שבעבודה זו תרבו ותצליחו ועשו כך וכך ואל תעשו כך וכך. והתחילו כוונתם אחרים לעמוד ולומר שהכוונת עמנו אי הגלגל או המלאך דבר עמיהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך. ופשט דבר זה בכל העולם לעבוד את הצורות בעבודות משונות זו מזו ולהקריב להם ולהשתחוות. וכיון שארכו הימים שנתכחש השם הנכבד והגורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבודה ולהשבע בשמה. והתכמים שהיו בהם כגון כהנים וכיוצא בהן מרמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגללם ולדמותן אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא ידעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שגדל עמורו של עולם והוא אברהם אבינו: ג' (א) כיון שנגמל איתן זה התחיל לטוטט בדעתו והוא קמן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיד היאך אפשר שהיה הגלגל הזה נהוג תמיד ולא יהיה לו מנהיג וכו' יסבב אותו. כי אי אפשר שיסבב את עצמו. ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשרים בין עובדי כוכבים הטפשים ואביו ואמו וכל העם שם עובדי כוכבים והוא עובד עמיהם ולבו מושטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננו הנכונה. וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו. וידע שכל העולם מועים ודבר שגורם להם למעוה זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות ועין שאבד האמת מודעתם. וז"ל וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אדם כשרים ולערוך דין עמיהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה וישיב הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלה לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים. וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מרמים שאין שם אלוה אלא אלו. כיון שנבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו גם יוצא לחן. והתחיל לעמוד ולקרא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד. "וזה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם. וכיון שהיו העם מתקבצים אליו ושואלים לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בן. וישב יצחק מלמד ומוחזק. ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומוחזק כל הנולדים אליו. ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם. וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממינהו את ה' עד שארכו הימים לישראים במצרים וחזרו ללמוד מעשיו ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבת לוי שהיא מצות אבות. ומעולם לא עבד שבת לוי עבודת כוכבים. וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקד והורוין בני יעקב למעוה העולם ותעיותן. ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה אברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו. כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלת הבתיון במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריה:

השנה הראב"ד
"ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. ח"א ומה יש אגדה בן שלם שנים שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקול מנין עק"ב:"

השנה הראב"ד
"והיה מחלך וקורא וכו' עד שהגיע לארץ כנען שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם. ח"א ומה אל שם היה שם שם ועבר אך לא היה מוחזק כי מוחזק היה ולא ארבעה שנים ששגרו אל ללמים לפי שהיו מתחנכים מהם עד שם אברהם וישיב ללוא ארץ עבר"ל מ"ש:

לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם. וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממינהו את ה' עד שארכו הימים לישראים במצרים וחזרו ללמוד מעשיו ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבת לוי שהיא מצות אבות. ומעולם לא עבד שבת לוי עבודת כוכבים. וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקד והורוין בני יעקב למעוה העולם ותעיותן. ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה אברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו. כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלת הבתיון במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריה:

פרק שני

א עיקר הצווי בעבודת כוכבים שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מארבעה היסודות ולא אחד מכל הנביאים מהן "ויאע"פ שהעובד יודע שה' הוא האלהים והוא עובד הנברא הזה על דרך שעבד אנוש ואנשי דורו תחלה הרי זה עובד כוכבים. וענין זה הוא שההנהיג תורה עליו ואמרה ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. כלומר שמה תשום בעין לבך תראה שאלו הן המנהיגים את העולם והם שחלק ה' אותם לכל העולם להיות חיים והווים ואינם נפסדים כמנהגו של עולם ותאמר שראוי להשתחוות להם ולעובדן. א סוטה מ"ח. כל המהפך שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם. ופ"ד מ"ח מ"א:

מגדל עז
ב"ב הראב"ד יש אגדה בן שלם שנים וכו' מנין עק"ב עכ"ל. ואני אומר האמת כי שמהן נמלאת אום כלום ור"מ וז"ל כתב כלן בקרינה אלל דעת ההמון הפשוטה ושל שלם שנים קבלנו בה סוד נעלם וכן נענין עולם: ביין שהיה וכו' עד אל עולם. מתדבק:
וכתב הראב"ד אלל תמה וכו' עד שם אברהם וישיב ללוא ארץ עבר"ל. ואני אומר אף היו בני דורן מתחנכים ממן ויהיה שם המלך נקרא מנחם לפי שהמלך בני דורו והיה עושין ביד רמה ולא הותל לקרוא בס' י' וכפי מהגורו ואלו וז"ל שהיו מוכרים עולםם לתמן כל ואלל כי אפילו ישראל שקבלו המורה כשפירי ופיקרן עול כימי אללל ומשה ואלל הרעשים היו עושים ביד רמה ואלל היו עושים מן הנפילים והלדקים אשר ביהם ואלל שיהי ערבים זה זה ואלל היו מתחנכים מהם וכל שכן כללום וכן אלל ואלל. אף צדק לרשוק נעלמו אלל נאמר שהיו מוכרים בקריותם עולםם ומתלמים כמ"ס חז"ל שהיה מרח מוכר ללמים. ולענין החימה שממה יש לומר דמקורא לתלם אברהם היה בגלל וס' ועבר היו בלך כענין וס' לא שיר

פ"א א ב עיקר הצווי עד ומה מעשים. מקלמו מתדבק ומקלמו מפי קבלת שקבל לא עקב כשפיר מידים ויפלא כן חללה לו כד"י:

בסוף משנה

256

הרדב"ז (מכ"י)

השנת הראב"ד

וְיָבֵן לִי אוֹ בֶּחֶן שְׁמַעֵל חֶלֶק
וְיִבֹּא. אִם אַסּ כֵּן לֹא יִטְלוּ בָהֶם
תְּרוּמוֹת וּמַעֲשֵׂרוֹת כִּי הֵם הֵיוּ
תַּחַם חֶלֶק הָאָרֶץ וְהָיוּ בְּצִמָּה
מִדֵּין לֹא נִטְלוּ חֶלֶק בְּיִשְׂרָאֵל אֲלֵא
בְּתְרוּמָה וּבַמִּנּוֹת יוֹזֵר הֵכֵל
יִתְבַּרֵךְ:

יבין לוי אז כהן שנמל חלק בבירה לוקה. ואם נמל נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו: וראה לוי שאין הדברים אמורי' אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירששה בניהם ונתחלקה להם.

אבל שאר כל הארצות שכובש
מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלוים באותן הארצות
ונבזזות ככל ישראל: ואלה לא זכה לוי בנחלת
אדמה בישראל ובבזוזות עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את
י"י לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטי הצדיקים
לרבים שנאמר ויורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל.
לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכן מלחמה כשאר
ישראל ולא נחליו ולא זוכין לעצמן ככח גופו, אלא הם
חילי השם שנאמר בך " חילו, והוא כרוך הוא זוכה
להם שנאמר אני חילך ונחלתך: י"ו ולא שבט לוי בלבד
אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נבדל רוחו
ואורו והבינו מדוע להבדל לעמוד לפני " לשרתו ולעבודו
לדעה את " ותלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל
ציואריו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי
זה נחמדש קדש בשרשים ייחודי "א" חלמי ונחלמי מלולם

[illegible]

סליק בריד רחמנא

דבר המספיק לו

ברוך רחמנא דסייען

הגהות דשייכי לספר זרעים

[illegible][illegible]

מכאן ואילך הלכות מפסקי ספר התרומה

מכאן ואילך הלכות מפסקי ספר התרומה

הלש עֵשָׂה מַפְרִישׁ מִמֶּנָּה מַעַט לְחֵלֶה וְאֵם רוּחַ נִזְחָה לָהֶן קָטָן שֶׁל רָחֵל קְרִי מִימֶיָּה וְיֹאכֶזֶבֶת
אִי אִפִּי לָכֵן גְּדוֹל שֶׁטָּעַל לְקַרְוֹ וְהַעֲרִיב שִׁשָּׁם מִיֵּד דְּהוּא אֲחֵרֻמָּה חֵיל דְּאֶמְרִין בְּפֶרֶק
נִנְתָּ כּוֹחִים מַעֲשֵׂה וְהַטְבִּילוּהוּ קוֹדֶשׁ לְאֵמָה

זגה"ה

יכול לנעלה ברוי *חולין ולאחריה כדאיתא פרק עד כמה דברי *תמות ח"ל נעולה ברוי ואח"ל לה צימי וימאמו *ה"ה לחלת חוזה לאח"י ובשזיל וימאמו מות ח"י צריך למנוע מלאכלה

בכר שחט ושאל על הקדש פטור מדרת להעלותו למזבח להקדש בחור שחט ומייס לה
בבא בתרא פק רס וזולין:
*רבה כהן רוב הפרה חטין חליה:

*פסק רבינו משה דאין גרין רוב אלא אפילו חדא כחדא וכו' ובת רבינו שמחה הא דמגריך רוב פסק עד כמה היינו לכתחילה אבל צדיעמד אפילו אחד כחדא נטל אחד מן ואוכל דלמחר רבי ועירא בירושלמי אפי' חד כחד ומתעניתין אמרן כי ויכלת עד ארז על השלום.)

האם תורתו אומנתו הוא רק ליחידי סגולה

מה. באר הגולה

וְיָצֵאת שְׁמִים (הרב רבינו יונה פרק קמא דברכות): **ב.** בַּקֶּדֶם שִׁילָה לְבֵית הַמִּדְרָשׁ ^[2*] יוֹכֵל לֵאכֹל פֶּת ³ שְׁחִירֵית אִם ב טוּר מִקְדָּרָא דְסִפְכָּה (טו) (כז).

א. אַחֶר כֵּן (א) יִלֶּךְ ^(א*) לַעֲסָקֶיךָ, דָּבַל תּוֹרָה שְׂאִין עִמָּה מְלֹאכָה ^(א*) סוּפָה בְּטֶלָה וְגוֹרְרָת עוֹן, כִּי הֲעִנִּי יַעֲבִירֶנּוּ עַל דַּעַת קוֹנֵנִי. וּמִכָּל מְקוֹם לֹא יִצְעָשָׁה מְלֹאכְתּוֹ (ב) עֶקֶר אֶלֶּא ^(ב*) עֲרֵאִי, וְתוֹרָתוֹ קִבֵּעַ, וְזֶה זֶה יִתְקַם (ג) בִּידִי. וַיֵּשֶׁא וַיִּתֵּן (ד) בְּאַמּוּנָה. וַיִּזְכֹּר מִלְּהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטְלָהּ, שֶׁבְּכָל מְקוֹם יִשְׁחַזְקַת

ועין שם שמספק, הלומד בישיבה בעת קבוע ומקבל פרס אם עולה, ועין שם שמה שאמרו כל השונה כו' מעוט הלכות שנים, וכן כתוב בספר המנהיג והביאוי הרשב"ש בתשובה סימן נב והסכים עמו, עין שם:

(א) לַעֲקֹז. עֵין באר היטב. וכתב רובי' יוסף בשם מהר"ם צמח, הרב זצלה"ה כשהיה הולך בדרך ונותנים לו שלום היה מסתכל שאם היה במקום סתור ונקי היה משיב עליכם שלום, ואם היה מקום מטנף היה משיב ברכה טובה, עד כאן לשונו: (ב) עֲרֵא. עֵין באר היטב, ועי' מגן אברהם במה שכתב במי שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו, ונרשם פרק

בְּאוֹר הַלֵּכָה

תפלת שחרית לקבע גם בין מנחה למעריב, שכן צא גם יי חובת למד תורה בלילה. וענין למד בין מנחה למעריב משמע גם בבוקר (וביחוד דר. ארם בא) לקבל הקצב, ערב, הלכות לבית הנסות, אם יודע לקרות קורא, לשנות שונה, וקורא קריאה שטעם והתחל ענין, וכן שכן כסימן א מה שכתבנו שונה השלש. ובעזרתונו יתרכי, מה אנשים מרבים ידעו: מן התורה לקרוא ואינם חולשים לקבע אפילו כל מועט ביום לתורה, והסבה אחת, מפני שאינם יודעים כל השנים שיש להם, וקבר אמו: חז"ל לא תהיה שורה הוא לעד שכן בזה ידעו ויגלו עניות וישיפכות דמים ולא תר לעד עון כטול תורה. ואיך אפשר שמלי פרשה י אמר יאשעאל בא וראה כמה קשה יום הדין, משעת הקדוש ברוך הוא לידן את כל העולם, בא מי שיש בידו קרא ואין בידו פתח, הקדוש ברוך הוא הופך את פניו ממנו ומצרי גיהנם מתקרב בו כו', והם נטלים אותו ומשליכין אותו לגיהנם. בא מי שיש בידו שני ארסים או שלשה, הקדוש ברוך הוא אומר לו, בני, לך הכוללת להם לא שנית אותם, בא מי שיש בידו הלכות, אומר לו, בני, תורת כהנים למה לא שנית, שיש בו וכו'. בא מי שיש בידו תורת כהנים, הקדוש ברוך הוא אומר לו, בני, חשב חשב תורה למה לא שנית, שיש בהם קריאת שטעם תפילין ומקוה, בא מי שיש בידו חמשה חמש תורה, אומר לו הקדוש ברוך הוא, למה לא למדת הגדה וכו'. בא מי שיש בידו הגדה, הקדוש ברוך הוא אומר לו, בני, תמיד למה לא למדת, וכו', ענין שם. והאיש אשר אינו מרד את עצמו לקבע לו עתים לתורה בכל יום, כדברי ארן ריקם מכל, וסך ושלום, ומה יצנח ליום הדין, והבטעם פירוש: וכו'.

ב. יוכל לאכל וכו'. משמע בטור דיאכל אז רק מעט, עין שם:

קנו א ^(א*) **סופה בטלה וגוררת עון.** כתבו הספרים, שהיו נאמר לכולל העולם, שאין כלל יכולים לזכות לעולות למדרגת רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה, אבל אנשים יחידים יוכלו להצטא בכל צד באופן זה וזהו שאמרו בכתובת (ולו) (הלכו) הרה בעש כדן ששענין זה יחזיקו לו על צלחת הזה ויצא לומר, וזקא הרהבא, והקדשו ברוך הו' בודאי ימציא להם פדוקתם. וכעין זה כתב הרמב"ם ש קרן י' מהלכות שמעון ויובלות, ולא שטב לו כלבד וכו', עין שם. ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו כדן צד שישעס בתורה, בודאי לא שדך זה, ויחשברו ויבולו ויכחי:

שער הציון

אֹתוֹ הֵצֵר, יִתְּבוֹנֵן אֵלֹהִים הֵיחָא מִתְחַיֵּב לִזְנוֹן אֶת חֲבֵרֹו וְלִהְלִבִּישׁוֹ לְפִי עֵרְכֹו, מַה הֵיחָא אֹמֵר אֵד
אֵיזֶה דְּבַר הָאֵלֹהִים:

וַיֹּאמֶר רַבִּי יִצְחָק, הַמְלִמֵּד תּוֹרָה לְתִינוּקוֹת,
דִּירְתוֹ עִם הַשְּׂכִינָה. וְהִינּוּ דֹאמֵר רַבִּי
שְׁמַעוֹן, בַּד הָיָה אֲתִי לְמַחְמִי עוֹלִימַיָּא בְּבִי רַב,
הָיָה אָמֵר, אֲזִלְנָא לְמַחְמִי אֲפִי שְׂכִינְתָּא.

וְאֹמֵר רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים, חוּץ מֵאוֹתָם
אֲשֶׁר לָמְדוּ לַנְּעָרִים תּוֹרָה, וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי בְּאוֹתוֹ הָעוֹלָם, תִּדְעַ שְׁאֲחֻזִּיק בָּהֶם,
וְלֹא אֶתְנֶם לָךְ, אֵף עַל פִּי שְׂרָאוּיִם לִיעֲנֵשׁ.

כִּמּוֹ בֶן יֵשׁ לְנִשְׁמַת הַצַּדִּיק עִם מְלֶךְ סְדוּם,
שֶׁהוּא שָׂרוּ שֶׁל גִּיהֶנָּם, הַמוֹשֵׁל עַל
הָרָשָׁעִים. וְעוֹד אֹמֵר לוֹ, לֹא אֲנִי לְבִדִּי אֲחֻזִּיק
בָּאֵלוּ, אֲלֹא עֲנֵר אֲשָׁבּוּל וּמִמֶּרָא, שֶׁהֵם הָאֲבוֹת,
הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם.

לְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ

לְאַחֵרִים וּלְתִינוּקוֹת, שֶׁשֶּׁכְּרָם בְּפוּל. וְאֹמֵר רַבִּי יִצְחָק, הַמְלִמֵּד תּוֹרָה לְתִינוּקוֹת, דִּירְתוֹ עִם הַשְּׂכִינָה. וְהִינּוּ דֹאמֵר רַבִּי שְׁמַעוֹן, בְּשִׁנְיָה בָּא לְרֹאוֹת אֶת הָעֲלָמִים בְּבֵית הָרַב, הָיָה אֹמֵר: הִלְכְּתִי לְרֹאוֹת פְּנֵי הַשְּׂכִינָה. וְאֹמֵר, רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים – חוּץ מֵאוֹתָם אֲשֶׁר לָמְדוּ לַנְּעָרִים תּוֹרָה, וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים שֶׁהֵם הָאֲבוֹת, הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם.